

УДК: 329.17 (477) : 81'272

Долганов П. С.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: МОЖЛИВІ ШЛЯХИ КОНСТРУЮВАННЯ

У статті проаналізовано пануючі у вітчизняному науковому та політичному просторі концепції конструювання української національної ідеї. Визначено їх конструктивні та деструктивні елементи. Висвітлено основні підходи до трактування сутності національної ідеї та, з їх урахуванням, визначено можливі шляхи її конструювання в українському випадку.

Ключові слова: українська національна ідея, націоналізм, меморативна політика, етнополітика, символічний простір країни.

Долганов П. С. Украинская национальная идея: возможные пути конструирования.

В статье проанализированы господствующие в отечественном научном и политическом пространстве концепции конструирования украинской национальной идеи. Определены их конструктивные и деструктивные элементы. Освещены основные подходы в трактовке сущности национальной идеи и, с их учетом, определены возможные пути ее конструирования в украинском случае.

Ключевые слова: украинская национальная идея, национализм, меморативная политика, этнополитика, символическое пространство страны.

Dolhanov P. S. Ukrainian national idea: possible ways of construction.

The article deals with the dominant in Ukrainian science and political area conceptions about constructing of Ukrainian national idea. The main definitions of the category of national idea are analysed and the most appropriate, in our view, idea, which is proposed by R. Korshuk (national idea as a construct that contains the following components: a consensus vision of the past, the program of development of the nation in the future and the country's mission in the world) is chosen. Among all the ways of national idea's constructing which were proposed by Ukrainian historians, philosophers and political scientists as the most destructive were interpreted those which are based on the definition of Ukraine as the separate civilizational space or repel of the contradictory memorable symbols that antagonize the society rather consolidate it. The formula of combining of the least controversial of mutually exclusive symbols in the politics of memory, the including of modernization element into the strategy of country's development in the future, introduction of Ukraine as a torch of Democracy on post-soviet area, and the "mystics" of intercivilizational dialog in the formulation of country's mission in the world – all these we consider as possible ways of constructing of national idea. All the ways of constructing of Ukrainian national idea, which were proposed in the article, are an attempt to stimulate more constructive discussion on this question and in any case, do not pretend to be universal. The highlighted concepts are only the thinking which is intended to provoke further intellectual reflection.

Key words: Ukrainian national idea, nationalism, politics of memory, ethnic policy, symbolic space of the country.

Український науковий простір 2011–2013 рр. позначився активізацією дискусій навколо проблеми конструювання національної ідеї, що має на меті визначити концептуальні засади розвитку держави у майбутньому. Точкою відліку такої активності став організований у 2011 р. Інститутом регіональних досліджень у Львові „круглий стіл”, присвячений означеній проблемі. Цей захід відбувався у вже традиційному для українського дискурсу національної ідеї дусі, овіяному романтичним ореолом вітимності українського народу у минулому та

очікування його звитяги у майбутньому. Пропоновану на круглому столі українську національну ідею (УНІ) вважаємо непрактичною, непривабливою і такою, що позначена домінантою протистояння російському імперіалізму [16]. Свого часу Німеччина будувала власну національну ідею послуговуючись образом зовнішнього ворога і це не завершилося прогресивними здобутками для країни. Тому антиросійська спрямованість УНІ є лише доказом залежності України від російського чинника, який не дозволяє формувати конструктивне бачення розвитку нації в майбутньому.

Продовження наукових дискусій щодо можливих шляхів конструювання УНІ знайшло своє відображення у низці конференцій, присвячених місії України в світі. Проведені в кількох містах круглі столи дійшли і до провінційного (в науковому контексті) Рівного, де в стінах одного з університетів завершилися „конструктивною” пропозицією щодо світової української місії толерантності. Такий підхід не витримує критики ні в науковому (нааявні дані соціологічних досліджень, що засвідчують протилежну тенденцію, щорічні рейтинги Інституту економіки та миру, в яких Україна за рівнем миролюбності навіть не входить до перших п’ятдесяти держав), ні в цивілізаційно-історичному контекстах (явище толерантності є надбанням західноєвропейської цивілізації і тільки її країнами може легітимно використовуватися як світова місія) [12, с. 76].

У випадку здійснення політики національної консолідації в Україні у майбутньому необхідність формування УНІ додатково актуалізується не тільки з огляду реалізації цього завдання, але і як фактор стримування дезінтеграційних процесів, що закономірно активізуються у відповідь. Прогнозована західними політологами дезінтеграція України у 1990-х рр. не сталася завдяки інертній поведінці влади у сфері етнополітики, відсутності дієвої стратегії національної консолідації. Тому, у випадку її втілення, що є необхідною умовою успішного національного розвитку у майбутньому, варто очікувати посилення дезінтеграційних процесів, трансформації українського стану негативного миру, якщо послуговуватися категоріальним апаратом Й. Гальтунга, у фазу латентних і, можливо, навіть відкритих конфліктів на етно-національному ґрунті [9]. У зв’язку з цим, наявність конструктивної національної ідеї є необхідною умовою пом’якшення конфліктогенної напруги, викликаній консолідуючими ініціативами влади та сприяючим фактором переходу від негативного до позитивного миру у сфері етнонаціональних відносин в Україні.

Тому констатуємо: проблематика формування УНІ залишається актуальною і відкритою для публічних дискусій, що обумовлює завдання висвітлення основних підходів до трактування сутності національної ідеї та, з їх урахуванням, визначення можливих шляхів її конструювання в українському випадку.

Основні дефініції національної ідеї визначаються у статті В. Карлової [7]. Дослідниця постулює про такі з них: „спільна мета і довгострокова стратегія розвитку суспільства, ядро, навколо якого інтегрується поліетнічна або моноетнічна спільнота”; „основа ідеології розбудови держави, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям в сьогоденні і на майбутнє”; „суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід’ємною частиною якого є певне уявлення про об’єктивне становище нації, її цінності й проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення” [7]. Л. Залізник визначає національну ідею як волю народу „... до незалежності, що реалізується у власній державі” [6]. На думку В. Трачука, оптимальна дефініція досліджуваної категорії виглядає таким чином: це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвитку країни оптимальний напрямок в сьогоденні та на майбутнє, що робить її доволі складним синтезним утворенням, яке, однак, може існувати в простіших формах – етнічній, політичній, культурній тощо [15]. С. Вовканич дає їй таке визначення: „це концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації, тобто людей – державотворців і співгромадян, які, спираючись на минуле, мобілізують творчі сили на здобутки сучасні і майбутні, на становлення і консолідацію українського народу як єдиної політико-етнічної спільноти і цілісної одиниці світового співтовариства, що наближає національний ідеал до

найвищих цивілізаційних досягнень людства в різних сферах розумної його життєдіяльності на шляху прогресу та добробуту” [16, с. 7].

На нашу думку, більшість із пропонованих визначень позбавлені чіткості та виглядають надто розмиті, що унеможлиблює будь-який системний аналіз сутності національної ідеї та визначення чітких шляхів її конструювання в Україні. Можливо саме категоріальна плутанина стала однією із головних причин того, що як серед українського політичного істеблішменту, так і в інтелектуальному середовищі до сьогодні точаться „філософські” дискусії щодо того, якою має бути національна ідея країни. Адже важко конструювати те, що позбавлене чіткості і має безліч визначень. У зв’язку з цим візьмемо за основу дефініцію національної ідеї запропоновану Р. Коршуком. У цьому випадку керуємося не стільки переконанням в абсолютній науковій достовірності визначення автора, скільки його чіткістю у порівнянні з іншими варіантами визначення дефініції, що принаймні дає нам можливість здійснити хоча б поверхневий аналіз основних проблем конструювання української національної ідеї не впадаючи в гріх метафізики. Адже, припускаємо, саме надмірна „філософізація” дискурсу національної ідеї обумовлює неможливість використання існуючого наукового доробку у практичній площині державної публічної політики.

На думку Р. Коршука, національна ідея містить у собі такі складові: „...усвідомлення спільного минулого, походження, спільної історії, спільних етнічних та культурних моментів; майбутнє – мета нації, її мрія...” Окремою структурною частиною елементу „майбутнє” вчений визначає місію нації, „її призначення у світовому суспільно-історичному процесі” [8, с. 181]. Якщо розглядати дефініцію національної ідеї у пропонованому Р. Коршуком контексті, то варто зауважити: вперше сутність того, що сьогодні позначається такою категорією, сформулював ще Е. Ренан у своїй знаменитій сорбонській лекції „Що таке нація?”: „героїчне минуле, великі люди, слава... – ось головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея. Мати спільну славу в минулому, спільні бажання в майбутньому, здійснити разом великі вчинки, бажати їх і в майбутньому – ось головні умови для того, щоб бути народом” [11, с. 261].

Визнаючи той факт, що національна ідея значною мірою завжди позначена конструктивістською домінантою, все ж констатуємо: формуючи її концептуальні засади варто враховувати конгруентність пропонованих формальних зразків та стандартів, що пришвидшить їхню інтерналізацію соціумом (зробить її „комфортною”). В іншому випадку позбавлений цивілізаційного історичного континууму конструкт може виявитися не життєздатним. Тому актуалізована сьогоднішнім науковим дискурсом ідея перервності історико-політичного розвитку націй лише до певної міри має наукову цінність і це слід особливо враховувати у процесі формування національної ідеї.

Хоча ключовим аспектом УНІ є формулювання основних засад розвитку нації у майбутньому, все ж змушені визнати, що без загального консенсусу навколо минулого, походження спільноти, її пантеону героїв та визначних подій, які не викликають антагонізмів, визначення мети розвитку соціуму виглядає марною справою. Україна ж сьогодні потерпає від війн пам’яті, які постійно провокують ситуацію перманентної зануреності суспільства у власне минуле, що обумовлює таке ж перманентне „забування” про майбутнє.

Сучасний український історичний метанаратив накопичив величезну кількість міфологем (колоніальний статус українців, їх віктимність в історичному процесі, виключно негативні оцінки ролі етнічних меншин у національному розвитку і т. д.), які відіграють деструктивну роль у процесі формування консенсусного бачення минулого. У цьому контексті варто пригадати слова відомого польського публіциста А. Міхніка: „Демістифікація минулого надто часто закінчується знаходженням власної ідентичності” [10, с. 9]. Україна сьогодні тільки стала на цей шлях і без чіткого усвідомлення такої аксіоми інтелектуальним істеблішментом, першочергово істориками та політологами, знаходження власної ідентичності черговий раз може завершитися фіаско. Проблема полягає в тому, що чимало

українських вчених вперто намагається прив'язати конструювання національної ідентичності до процесу реміфологізації історії, послуговуючись, тим самим, традиційним імперським механізмом, який у СРСР слугував меті „подолання” націй, а не їхньому творенню.

Формування національної ідентичності із використанням окресленої моделі може призвести тільки до витворення квазінаціоналізму східного зразка (за типологією Г. Кона), або, іншими словами, неоімперської ідеології, чого Україна, здається, ніколи не прагнула, і яка є непридатним для українського ґрунту проектом. Тут, припускаємо, даються в знаки пережитки радянської методологічної традиції „переписування” історії (елементи якої Україна так і не пододала) та запозичення російських зразків у процесі інформаційного протистояння неоімперській експансії цієї держави. Однак варто врахувати, що Росія є окремим традиційним цивілізаційним простором, який, за словами Р. Шпорлюка, так і не перетворився у модерну націю [17, с. 59]. Тому було б помилковим послуговуватися її стандартами формування меморативної складової національної ідеї. Така стратегія навряд чи призведе до розбудови повноцінної національної держави Західного зразка.

Із вищезазначеного постає закономірне питання: якої ж власне меморативної складової національної ідеї потребує Україна? Здійснювана сьогодні як на рівні державної влади, так і недержавних політичних акторів історична політика, як засвідчує досвід, не витримує жодної критики. Героїзація ОУН та УПА, що проваджена В. Ющенком, сьогодні вилилася в історичну реакцію „повернення до комунізму”. Розбудова меморіального простору, присвяченого героям УПА у західній частині України призвела до активізації процесу освячення комуністичного минулого у східних областях. Поява більшої кількості пам'ятників С. Бандері та Р. Шухевичу у Західній Україні обумовила активне монументальне увіковічення Й. Сталіна та В. Леніна на Сході. Така перманентна історична війна лише антагонізує суспільство, загрожуючи поглибленням не лише міжетнічних суперечностей, але і внутрішньонаціональних.

З усіх пропонованих українськими вченими моделей меморативної політики на особливу увагу заслуговує та, що була озвучена Я. Грицаком: „Україні треба пробувати англосаксонську формулу, котра допускає існування в собі різних, часом взаємовиключних елементів історичної пам'яті...” [4, с. 350]. Як приклад, український історик часто наводить розміщені поряд пам'ятники О. Кромвелю та Карлу I, які напрочуд уживаються в Лондоні, символізуючи суперечливу історію країни. Однак ті суспільні антагонізми, які породжує українська історія, стосуються лише певних її періодів, особливо подій ХХ ст. І тут просте копіювання формули поєднання суперечливих символів навряд чи може стати панацеєю.

Насмілимося дещо коригувати пропоновану Я. Грицаком модель до такого формулювання: поєднання найменш суперечливих взаємовиключних символів. Якщо постаті С. Бандери і Й. Сталіна є найбільш антагоністичними для соціуму, то, можливо, не варто послуговуватися ними, конструюючи меморативну складову національної ідеї. Для мешканців Східної України, які з особливим пієтетом ставляться до комуністичного минулого, можемо віднайти постаті українських націонал-комуністів на кшталт М. Скрипника і йому подібних. Український же націоналізм варто перестати ототожнювати із його радикальними формами, які, зрештою, як у минулому, так і за реалій сьогодення не користувалися і не користуються масовою популярністю навіть у Західній Україні. Борцями за визволення були не лише ті, хто закликав до етнічних чисток, але і такі прихильники української „органічної праці”, як А. Шептицький, Д. Левицький, О. Луцький. Два останніх очолювали політичну силу, яка на західноукраїнських землях значно випереджала за рівнем популярності радикальну ОУН.

Подібну формулу варто застосовувати і при формуванні канонічного списку героїчних подій минулого, враховуючи той факт, що, наприклад, із нацистською окупацією українці боролися не тільки в лавах УПА, але і в складі радянської армії. Загалом країна сьогодні потребує ґрунтового соціологічного дослідження з метою укладення списку найбільш антагоністичних історичних подій та символів, які в майбутньому мають бути виключені зі

сфери публічної політики держави.

Можемо використати і досвід Третьої республіки у Франції: маючи величезну кількість суперечливих моментів у своїй історії, держава віддала перевагу таким загальним національним символам як триколон, монограма Республіки, девіз, гімн і символ власної нації – образ Маріанни [3, с. 314]. Відомий монумент на Майдані незалежності у Києві, знаний у побуті як „жінка з крилами”, мабуть, і є прикладом наслідування французького досвіду меморіальної канонізації самої нації, а не її конкретних „богів-героїв”, що є демократичним підходом до формування національної ідеї країни.

У процесі конструювання консенсусного бачення минулого варто врахувати і поліетнічний характер нинішньої України. За словами Я. Грицака, українці не могли попіклуватися про історичну пам'ять інших націй на своїх землях, оскільки мали значні клопоти із занедбаною власною [5, с. 247]. Однак, таке виправдання актуальне для 1990-х рр. та цілком адекватне тодішнім реаліям романтичної замріяності над українською історією сьогодні вже не витримує критики. Якщо Україна прагне вирішити свої проблеми з ідентичністю, то рецептом до цього є громадянська нація. Обравши саме таку модель націотворення отримаємо шанс на консолідацію соціуму. Адже, як засвідчує статистика, більшість громадян держави висловлює прихильність саме громадянській моделі нації (найбільший показник серед 11 досліджуваних посткомуністичних країн – 90 % респондентів) [13, с. 86].

Будуючи громадянську націю, цілком закономірно визнаємо, що євреї, румуни, кримські татари, роми та ще чимало інших меншин є її рівноправною частиною. Домінування такого підходу в етнополітиці держави має призвести до одночасного відображення у її символічному просторі всієї мозаїки етнічного розмаїття країни. Також потрібно „повернути” до підручників з історії представників етнічних меншин, які поряд з українцями були частиною історії країни в минулому і повинні творити українську громадянську націю за реалій сьогодення. У зв'язку з цим варто відмовитися від абсолютизації меморативних преференцій одному етносу на шкоду іншим, адже українська титульна нація має розглядатися союзом рівноправних інтегрованих етносів, що мешкають в Україні. Зважаючи на чисельне домінування українців, звісно не зможемо уникнути їхньої домінуючої ролі у конструюванні історичного метанаративу. Однак, першість українського історичного питання і повна „амнезія” на історію етнічних меншин є дещо різними підходами. Цілеспрямоване „забування” історії меншин, при їх наявності на українських землях за реалій сьогодення вже саме по собі діє на шкоду громадянській єдності соціуму, актуалізуючи наявні етнонаціональні різниці, та формуючи враження ієрархічності втілення етнокультурних інтересів. Українці повинні перестати будувати виключно свою етнічну ідентичність, забувши про інші народи, які мешкають поряд, і взятися за витворення такої конструкції, в якій слово „українець” перш за все повинно нести змістове навантаження „громадянин” і патріот своєї держави.

Перефразовуючи висловлювання А. Міхніка постулюємо: в Україні сьогодні немає проблеми з євреями, росіянами, татарами, угорцями, румунами, але маємо проблему з ксенофобськими стереотипами населення. До тих пір, поки не буде історії України за участі етнічних меншин, яка аналізуватиме всі тонкощі взаємин із ними титульної нації, доти українці і надалі будуть носіями негативних гетеростереотипів. Адже наявна „історична амнезія” щодо представників етнічних меншин в Україні тільки сприяє розвитку альтернативної неформальної, „простонародної” версії історії полікультурної України, насиченої значними вкрапленнями стереотипів, що є типовим для функціонування народної пам'яті.

Підсумовуючи міркування щодо можливих шляхів формування меморативної складової УНІ дозволимо собі висловити кілька магістральних постулатів: по-перше, національна ідея повинна формуватися на деміфологізованій версії минулого (тобто її слід оперти на більш демократичний ґрунт, не продукуючи нових глорифікованих символів, величних „богів-

героїв” та міфологізованих подій, що засвідчують невмирущість народу, зменшивши тим самим функціональну роль телеологічної домінанти у висвітленні процесу формування нації. Існування останньої, в такому випадку, буде оперто на демократичному ренанівському „щоденному племісциті” та дискурсі „банального націоналізму” М. Білінга) [2]. По-друге, УНІ слід конструювати послуговуючись формулою поєднання найменш суперечливих взаємовиключних символів. По-третє, враховуючи поліетнічний характер сучасної України, слід забезпечити повернення етнічних меншин до історичного метанаративу, створивши сприятливі умови для міжетнічної інтеграції (у тих випадках, коли вона ще не завершена) і консолідації (якщо меншини вже інтегровані до складу соціуму).

Переходячи до тієї частини національної ідеї, яку визначаємо як взаємозв'язок сучасність–майбутнє, приділимо для початку увагу деяким вже озвучуваним в Україні пропозиціям щодо можливого конструювання УНІ, які вважаємо не надто конструктивними. Зокрема, Л. Залізник пропонує бачення нації у гердерівських мовно-культурних параметрах, визначаючи мовний фактор магістральним чинником конструювання національної ідеї. Автор висновок про деструктивну роль російської мови у сучасній Україні і необхідність подолання такого стану речей у майбутньому [6]. Така „деструктивна роль”, припускаємо, є наслідком хибної інтерпретації визначальних ознак сутності модерної нації.

Із викладу Л. Залізника напрашується висновок, ніби носіями російської мови є представники найбільшої етнічної меншини України, але не українці. Варто відмовитися від будівництва національної ідеї, відштовхуючись від мовно-культурного визначення нації. У країні, де більшість населення обстоє громадянську концепцію нації, використання виключно поняття „фолк” для її визначення є недоцільним, а, враховуючи поліетнічний характер, навіть шкідливим. Не менш шкідливим є мовний критерій визначення сутності української нації, та, відповідно, ототожнення українців із україномовними. Тут соціологія теж демонструє протилежну ситуацію: майже половина етнічних українців є російськомовними і, навіть, значною мірою їм властивий білінгвізм [13, с. 110]. Визнання факту двомовності українців здатне виконати позитивну для нас функцію часткової нейтралізації російської інформаційної експансії. Легітимізація російськомовної України як невід'ємної частини полікультурної української національної держави нейтралізує як вплив внутрішньополітичних чинників, що антагонізують соціум, так і ефект від російської імперської політики формування 5-ої колони із російськомовних громадян країни, які ніби серйозно загрожені етнократичними амбіціями титульної нації (т. зв. перетворення мовного „недоліку” нації у її перевагу). Звісно, не варто при цьому поспішати запроваджувати російську другою державною мовою, оскільки такий різкий крок здатен дестабілізувати ситуацію в країні. Легітимізацію двомовності українців варто оперти на рівні регіональної інституційної трансформації та політичної риторики (постійне підкреслення факту національного походження російськомовних українців і здатності нації існувати і в двомовному „вигляді”). Українська ж мова, при здійснюваній продуманій національній політиці у цій сфері, дійсно потребує підтримки, однак опертої на засадах позитивної дискримінації (цілеспрямована підтримка без утисків інших мов).

Якщо ж здійснювати відсторонений політичний аналіз мовної проблеми України, то варто використати класичну конструктивістську формулу, згідно з якою деякі рішення приймаються не для того щоб подолати існуючу проблему, а проблема конструюється з метою виправдання певних рішень (досягнення певних цілей). В Україні на побутовому комунікативному рівні загалом відсутні об'єктивні передумови виникненню мовної проблеми. Більшості українців властивий якщо не активний, то, принаймні, пасивний білінгвізм, що обумовлює відсутність серйозних перешкод у процесі комунікації. Якщо додати до цього фактору і те, що мова не входить до переліку ключових ознак модерної нації, то приходимо до такого висновку: мовна проблема України значною мірою є штучним конструктом, що слугує інструментом боротьби за завоювання і здійснення влади. Її наявність є однаково вигідною як тим політичним силам, що опираються на електорат

російськомовного Сходу, так і „мисливцям за голосами” україномовного Заходу країни.

Інший український вчений В. Трачук вважав за необхідне використовувати як складову національної ідеї короткострокові стратегічні цілі на кшталт підготовки до Євро-2012 (стаття автора вийшла друком ще до проведення цього чемпіонату) [15]. Подібні короткострокові проекти не вважаємо найкращим прикладом конструювання проміжних цілей національної ідеї, адже вони швидко вичерпують себе і, у випадку не достатнього успіху, здатні спонукати тільки стан національної фрустрації, зневіри у кращому майбутньому взагалі. У цьому контексті національна ідея повинна бути більш розмитою у хронологічному розумінні, ідеалом, який „маячить” на горизонті, однак щораз породжує нові завдання, не даючи змоги досягти фінішу. Саме тому не варто взагалі асоціювати стратегічні завдання розвитку країни та її національну ідею, яка хоча і є політичним конструктом, однак повинна містити певну філософську складову, убезпечуючи від розриву континууму в цивілізаційному розвитку спільноти. Тому у контексті спортивного розвитку, складовою національної ідеї може стати не вдаль проведення якогось конкретного чемпіонату, а завдання перетворення України в успішну на міжнародній арені футбольну державу, яке передбачатиме реалізацію вже певних тактичних завдань.

О. Шаблій запропонував визначати Україну окремим цивілізаційним простором на зразок Японії [16, с. 47]. Вважаємо такий підхід не надто конструктивним і доцільним. Бачиться, що Україні не вистачить відповідного цивілізаційно-історичного підґрунтя щоб позиціонувати себе окремою цивілізацією як Японія чи Росія. Тому подібні пропозиції відірвані від реальності, не зможуть бути втілені в життя і є штучним конструктом, позбавленим конгруентності, а, отже, не здатні відіграти позитивну роль у конструюванні УНІ.

Визначаючи можливі шляхи конструювання УНІ у контексті „сучасність–майбутнє”, відмітимо думку В. Трачука, який зазначає що національна ідея „...є проектом суспільного розвитку, спробою не лише зберегти усе те корисне, що було надбано, але й зробити суспільство кращим, досконалішим, ніж воно є, модернізувати його” [15, с. 155]. Цей модернізаційний фермент часто означають категорією „технократична національна ідея”. Вважаємо, що внесення технократичного ферменту до національної ідеї, без його абсолютизації звісно, є конструктивною пропозицією. Завдання розбудови демократичної, високорозвинутої в економічному контексті держави, яка входить, принаймні до перших 20-ти економік світу, є цілком реальним і консолідуєчим для нації завданням. Прищеплення його втілення до психологічного ферменту національного розвитку і, навіть, націоналізму для України може відіграти конструктивну роль як консолідації спільноти, так і форсування економічного розвитку.

Враховуючи домінування серед українців матеріалістичних цінностей, тут на особливу увагу заслуговує економічний націоналізм. Однак, останній, як складова національної ідеї має зазнати певних модифікацій з урахуванням сучасних реалій розвитку глобалізованого світу. Він у жодному разі не повинен стати ідеєю розбудови автаркічної національної системи, що стоїть в опозиції до процесу глобалізації. Ідея економічного патріотизму – здобувати свій добробут власною копіткою працею, осуд корупції, визнання її справжнім національним лихом сьогодення, підтримка власного товаровиробника – ось той перелік націоналістичних концептів, які здатні відіграти конструктивну роль. За своєю загальною концептуальною сутністю економічний націоналізм має перетворитися в ідею розбудови соціуму із високим рівнем достатку та держави, що тримає перед у технологічній сфері. Економічний націоналізм може внести певний колективістський фермент до національної ідеї, оскільки надмірне домінування індивідуалізму під впливом запозичених ліберальних цінностей Заходу виправдовує себе лише до певної міри і, за умов відсталості країни, не завжди відіграє конструктивну роль (потреба психологічного єднання, апеляція до надматеріалістичних цінностей стане необхідною у випадку радикальних економічних реформ та інтенсивної політики національної консолідації країни, що загрожують значною дестабілізацією, падінням рівня життя, відцентровими тенденціями). Таким чином, завдання

розбудови суспільства, де кожен його член здатен самореалізуватися завдяки власній праці може стати українським варіантом американської мрії.

Не менш важливим підкріпленням мети внутрішнього розвитку країни є зовнішньополітичний аспект – її місія у світі. Однак конструювання саме цієї складової національної ідеї вважаємо найбільш проблематичним для України. На рівні українського політикуму спробу сформулювати місію країни здійснила Ю. Тимошенко у 2009 р.: „Місія України – стати повноцінною житницею та гарантом продовольчої безпеки на континенті” [14]. Однак, одразу відзначимо, що такий підхід до формування цієї складової УНІ вносить значну категоріальну плутанину між поняттями „місія” і „торговий бренд країни”. Місія країни повинна бути позначена значним цивілізаційним контекстом, випливаючи з її історичного розвитку. З усіх складових національної ідеї вона найменше прив’язана до конструктивістського процесу. Враховуючи те, що Україні історично нездатна претендувати на глобальну місію (на зразок „факела свободи” (Франція) чи носія ліберальних цінностей (США), їй варто зосередитись на визначенні її в більш вузькому розумінні, запозичуючи чеський (місток цивілізаційного діалогу між Сходом та Заходом Європи) і польський досвід (дороговказ демократичного розвитку для країн Східної Європи) [8, с. 182–187].

Конструктивну пропозицію у цьому контексті озвучив О. Шаблій – Україна як „євразійський міст”, канал міжцивілізаційного діалогу [16, с. 47]. Історія України склалася таким чином, що в різні періоди вона зазнавала впливу як західноєвропейського, так і євразійського факторів, що суттєво позначилося на її розвитку. Тому, за реалій сьогодення, Україна цілком здатна виконувати роль містка міжцивілізаційного діалогу.

Ще один напрям можливого формування української місії знаходимо у З. Бжезінського: „По-справжньому демократична Україна надала б величезного прискорення поступу демократії у решті країн колишнього Радянського Союзу” [1, с. 83]. Американський геополітик стверджує, що історично Росія завжди перетворювалася у повноцінну імперію тільки у ті періоди, коли приєднувала до свого складу українські землі. У цьому контексті він висновує про слабкість Росії без України та неможливість її функціонування як імперії за такого стану речей. Тому З. Бжезінський присвоює Україні місію вирішальної ролі у демократизації Росії, а, отже, і всього пострадянського простору, який залишається недемократичним через надмірні імперські впливи цієї країни. Вважаємо таку місію України у дещо м’якішому формулюванні дороговказу модернізації на пострадянському просторі цілком прийнятною.

Насамкінець відзначимо, що жоден конструкт під назвою національна ідея, навіть найбільш придатний для українських реалій не здатен на тривале життя, якщо він не позначиться діяльнісною складовою. Національна ідея не може підмінити публічну політику, конкретні реформи, вона здатна стати лише їхнім обґрунтуванням, психологічним ферментом, який постійно додаватиме успішності здійснюваній політиці або слугуватиме „антидепресантом” у кризові періоди розвитку нації. Тому Україну, в якій не реалізовується конкретна модернізаційна стратегія, не врятують жодні ідеологічні концепти і навіть повноцінна національна ідея. Відсутність політичної волі до змін, інертність громадськості, її зневіра у власному успіху в Україні є тими негативними складовими, які здатні навіть найуспішніший проект національної ідеї залишити лише проектом. А, отже, національна ідея не є панацеєю. Її варто розглядати лише в контексті системних змін, яких потребує країна і без здійснення яких, в умовах відсутності динамічного процесу модернізації, саме по собі конструювання УНІ виглядає утопічним процесом, здатним породити відірвані від реальності витвори на кшталт „Книги буття...” Кирило-Мефодіївського братства. Тому відсутність національної ідеї можна розглядати як причину, так і наслідком нинішнього періоду стагнації України.

Пропоновані нами можливі шляхи конструювання УНІ трактуємо лише спробою спровокувати більш конструктивну дискусію навколо цього питання і, в жодному разі, не претендуємо на універсальність. Озвучені у статті концепти є лише роздумами, покликаними

спровокувати подальшу інтелектуальну рефлексію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті / З. Бжезінський. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – 102 с.
2. Биллинг М. Повседневное напоминание о Родине / Майкл Биллинг // Логос. – 2007. – №1 (58). – С. 34–71.
3. Гобсбаум Е. Масове традиції творення: Європа 1870–1914 рр. / Ерік Гобсбаум // Винайдення традиції / За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера; пер. з англ. М. Климчука. – 2-ге вид. – К. : Ніка-Центр, 2010. – С. 303–352.
4. Грицак Я. Клопоти з пам'яттю // Страсті за Бандерою: статті та есеї / Упоряд.: Т. С. Амар, І. Балинський, Я. Грицак. – К. : Грані-Т, 2010. – С. 346–357.
5. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Есеї / Я. Грицак. – К. : Критика, 2011. – 351 с.
6. Залізник Л. Від склавинів до української нації [Електронний ресурс] / Л. Залізник // Militaryhistory.narod.ru : [сайт]. – Режим доступу : <http://militaryhistory.narod.ru/natiota4yn.html>. (25.06.2013).
7. Карлова В. В. Українська національна ідея на сучасному етапі: сутність та особливості формування нової моделі [Електронний ресурс] / В. В. Карлова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. Науково-виробничий журнал. – 2010. – №4. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/Dtr_du/2010_4/files/DU410_38.pdf.
8. Коршук Р. М. Етнополітологія: Навчальний посібник / Р. М. Коршук. – К. : Алерта, 2011. – 200 с.
9. Мир и насилие [Электронный ресурс] // Компас. Пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи : [сайт]. – Режим доступа : http://eucb.coe.int/compass/ru/chapter_5/5_12.html
10. Міхнік А. У пошуках свободи. Есеї про історію та політику. Переклад із польської Андрія Павлишина / Упорядник І. Хруслінська, ред. Л. Фінберг та А. Павлишин / К. : Дух і Літера, 2009. – 554 с.
11. Ренан Е. Що таке нація? / Е. Ренан // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоским, 2006. – С. 253–263.
12. СІПРІ 2011: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. Між нар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова. – К. : Заповіт, 2012. – 488 с.
13. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
14. Тимошенко: Україна нагодує півсвіту [Електронний ресурс] // ТСН : [сайт]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/timoshenko-ukrayina-nagodyue-pivsvitu.html>
15. Трачук В. Українська національна ідея як модернізаційний проект [Електронний ресурс] / В. Трачук // Електронний архів наукових публікацій : [сайт]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1834/1/26.pdf>. (25.06.2013).
16. Українська національна ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / За ред. В. С. Кравціва; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 60 с.
17. Шпорлюк Р. У пошуках майбутнього часу: статті та есеї / Роман Шпорлюк. – К. : Грані-Т, 2010. – 256 с.